

УДК 332.1

Прямухін Н.В.

*доктор економічних наук, професор кафедри економіки
Вінницького національного аграрного університету*

Гріднев М.А.

*перший заступник начальника
Головного управління ДФС у Черкаській області***ЕКОНОМІЧНІ ІНТЕРЕСИ У ФОРМУВАННІ КЛАСТЕРНОЇ ЕКОНОМІКИ****ECONOMIC INTERESTS IN FORMATION OF CLUSTER ECONOMY****АНОТАЦІЯ**

У статті розкрито передумови та особливості прийняття рішень учасниками ринкових відносин щодо утворення кластерів. Висвітлено природу формування кластерних ініціатив та подано алгоритм формування кластера в економічній системі регіону. Обґрунтовано позитивні та негативні інтереси кластероутворення у розрізі груп учасників економічних відносин. Описано реакцію економічної системи регіону на потужні трансформаційні зміни за умов активного кластероутворення. Визначено та доведено актуальність подальшого дослідження підходів, методів управління, особливостей організації кластерів у економіці України.

Ключові слова: економічна система, кластерна економіка, інтеграційні процеси, економічна ефективність, економічний інтерес, регіональна економіка.

АННОТАЦИЯ

В статье раскрыты предпосылки и особенности принятия решений участниками рыночных отношений по кластерообразованию. Освещена природа формирования кластерных инициатив и представлен алгоритм формирования кластера в экономической системе региона. Обоснованы положительные и отрицательные интересы кластерообразования в разрезе групп участников экономических отношений. Описана реакция экономической системы региона на мощные трансформационные изменения в условиях активного кластерообразования. Определена и доказана актуальность дальнейшего исследования подходов, методов управления, особенностей организации кластеров в экономике Украины.

Ключевые слова: экономическая система, кластерная экономика, интеграционные процессы, экономическая эффективность, экономический интерес, региональная экономика.

ANNOTATION

The article describes the preconditions and peculiarities of decision making by market participants regarding to cluster formation. The nature of the formation of cluster initiatives is highlighted and an algorithm for forming a cluster in the economic system of the region is presented. The positive and negative interests of cluster formation in the context of groups of participants in economic relations are also substantiated in the article. The reaction of the economic system of the region to powerful transformational changes under conditions of active cluster formation is described. It is determined and proved the relevance of further research of approaches, management methods, peculiarities of cluster organization in the Ukrainian economy.

Keywords: economic system, cluster economy, integration processes, economic efficiency, economic interest, regional economy.

Постановка проблеми. Теорія кластерів, яка обґрунтовує та описує особливості, функції і засади кластероутворення, висвітлює передумови створення кластерів із позиції науки та теоретичних знань про економіку, приділяє недостатньо уваги причинам кластероутворення, які є рушійною силою ринкових та еко-

номічних процесів як на регіональному рівні, так і на рівні держави.

Кластер є ринковим утворенням і водночас наслідком певної економічної системи. З одного боку, його поява викликана попитом учасників ринку, з іншого – обґрунтуванням необхідності підвищення економічної ефективності, а передусім – інтересами усіх сторін, що беруть участь у цьому процесі [1]. Категорія інтересів учасників будь-яких трансформацій економіки та її складників, зокрема суб'єктів підприємницької діяльності, є складною та малодослідженою. Складними для дослідження є самі інтереси, їх виникнення, властивості, такі як перетворення, комплексність, критерії поєднання та багатогранність щодо способів та строків задоволення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інтереси як першопричина багатьох економічних явищ і процесів досліджувалися науковцями різних епох. До родоначальників у дослідженнях економічних інтересів відносимо М. Портера, В. Фельдмана, Е. Лимера, М. Енрайта [2; 3; 4; 5; 6]. Сьогодні не тільки не зменшило, а і стимулювало актуальність досліджень інтересів ринкових та економічних, що зумовлено низкою об'єктивних і суб'єктивних причин. До сучасних науковців, сферою дослідження яких є економічні та ринкові інтереси, відносимо Ю. Кіндзерського, Н. Прямухину, О. Фінагіну, С. Соколенко, Р. Манна [7; 8; 9; 10; 11].

Виклад основного матеріалу дослідження. Інтереси учасників економічних відносин, які стимулюють формування кластерів, не можуть відразу спричинити утворення кластера, який є засобом задоволення потреби, сформованої внаслідок наявного інтересу. Якщо ми для спрощення розглянемо єдиного учасника економічного процесу, у першій апроксимації процес виглядає так:

*Економічна причина → Економічний інтерес
→ Економічна потреба → Засіб задоволення
економічної потреби (кластер)*

Спрощеність поданого вище процесу кластероутворення покликана продемонструвати винятково послідовність основних етапів, центральними з яких є інтерес та потреба, хоча все починається із причини.

Причин для формування економічного інтересу може бути більше однієї, але не всі вони

формують інтерес, ті ж, які формують – втілюються (найчастіше) у сукупності потреб, для яких, поряд із іншими, кластер буде одним зі способів їх задоволення. Хочемо наголосити, що за своєю суттю формування інтересів – це значною мірою сукупність імовірностей настання тієї чи іншої події. За допомогою рис. 1 розглянемо, результатом поєднання яких варіантів інтересів і потреб є кластер.

Розглядаючи поданий на рисунку алгоритм, бачимо, що кластер формується як засіб задоволення економічної потреби за наявності достатньої для учасника процесу економічної ефективності, що є класичним варіантом розвитку економічних подій та основою ринкових відносин. *Економічна ефективність* у спрощеній інтерпретації – це позитивна зміна у стані економічних об'єктів та їх об'єднань за одиницю часу. Для груп суб'єктів, зацікавлених у кластеризації, економічна ефективність є різною. Наприклад, для населення це – збільшення можливостей, перспективи розвитку, для бізнесу та ринкових елементів – можливість збільшити товарообіг, інвестиційна привабливість, отримання прибутку (ринкова ефективність).

Для дослідження інтересів учасників економічної системи регіону щодо кластероутворення пропонується *класифікація економічних інтересів*. В основу класифікації ми закладаємо очевидний фактор того, що будь-який процес на ринку має для різних складників та суб'єктів позитивні і негативні наслідки, які вони оцінюють із власних позицій наявної та перспективної ефективності. На цій основі ми виокремлюємо

позитивні і негативні інтереси щодо кластероутворення, розглядаючи цей процес як фінансово-економічний результат, який для одних учасників має знак «плюс», для інших – «мінус»:

- 1) за географічним складником:
 - внутрішні: держава, місцеві органи самоврядування; комунальні та інші об'єднання; суб'єкти підприємницької діяльності; установи інфраструктури; фізичні особи;
 - зовнішні: інвестори – фізичні особи та підприємства всіх форм власності; організації-кредитори;
- 2) за строком очікування економічної ефективності:
 - короткострокові;
 - середньострокові;
 - довгострокові;
- 3) за видами економічної ефективності:
 - учасників кластеру: фінансовий – отримання прибутку; виробничий – зниження собівартості та інших витрат, ефективне використання потужностей та ресурсів; конкурентний – зміцнення позицій на ринку, зниження ризиків; синергетичний;
 - регіонального ринку: позитивні – зміцнення окремих учасників, зниження ризику, спрощення структури, оптимізація інфраструктури; вихід на вищий рівень ринкових відносин; негативні – зниження гнучкості ринку, погіршення умов для створення і розвитку малих підприємств та дрібних інвесторів;
 - економічної системи регіону: позитивні – перехід системи, її складників та зв'язків між ними на якісно новий рівень; стимулювання роз-

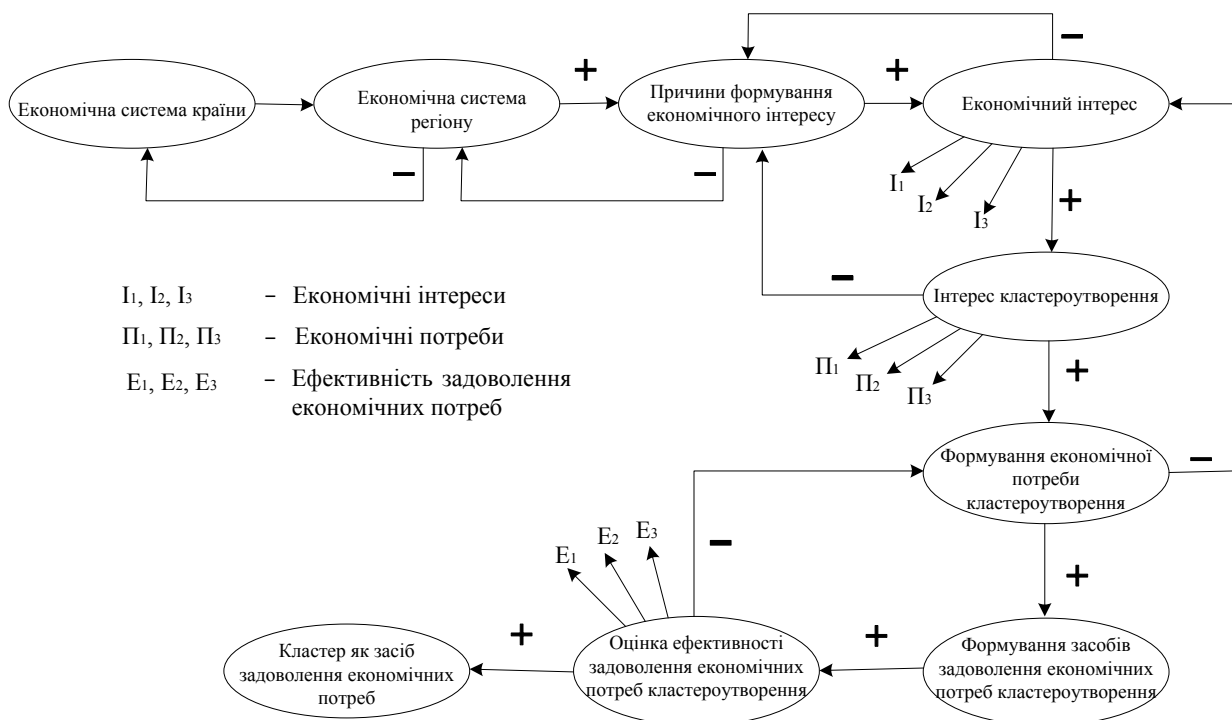

Рис. 1. Послідовність формування кластера в економічній системі регіону

* Складено автором

витку перспективних галузей; формування інвестиційного потенціалу; негативні – зниження чутливості та адаптивності до трансформацій;

4) інші інтереси кластероутворення:

– соціальний: позитивний – збільшення кількості робочих місць; негативний – звільнення «старих» працівників, зниження цінності окремого працівника, зниження соціальної захищеності працівників;

– екологічний та правовий: позитивний – оптимізація структури контролюючих органів та їхніх функцій; негативний – зниження чутливості кластера для законодавства, контролюючих органів; складнощі у визначенні винних осіб у правопорушеннях.

Розглянемо детальніше окремі складники поданої класифікації інтересів кластероутворення, відштовхуючись від того, що основним об'єднуючим інтересом є економічна ефективність. Учасники економічних відносин можуть як підтримувати кластерну ініціативу, так і не підтримувати її. Щодо першого – втілення кластерної ініціативи залежить від двох основних складників, таких як економічне обґрунтування доцільності та оцінка ризиків. Щодо другого – негативне сприйняття створення кластера підтримується насамперед економічним обґрунтуванням для тих учасників, які не беруть участі у кластероутворенні. За рахунок великої кількості зацікавлених осіб у кластероутворенні, а також з огляду на досвід розвинених країн (США, Японія, Канада, Польща, Чехія, Угорщина, Латвія) сумарний інтерес учасників регіонального ринку щодо кластероутворення визначаємо як позитивний.

Протилежний (негативний) бік кластероутворення досліджений недостатньо, актуальність

таких досліджень відносно невисока, оскільки у світі ми спостерігаємо цілеспрямовану підтримку кластерних ініціатив. Але цей негативний бік існує, хоча би через те, що кластероутворення не поглинуло весь ринок повністю, а лише становить його частку (у країнах Європи, Японії та Індії 65-70% підприємств є учасниками кластерів; близько 70% кластерних структур функціонує у промисловій сфері) [12].

Розглянемо інтереси кластероутворення у розрізі зацікавлених груп та ефективності кластероутворення у їхньому розумінні, таких як 1) економічна система; 2) державні і місцеві органи влади; 3) ринки (внутрішні, зовнішні); 4) інститути інфраструктури; 5) бізнес; 6) населення.

Учасники цих груп мають різні за якістю та складом інтереси кластероутворення, причому ці інтереси не є сталими і можуть перетворюватися один в одного. Розглянемо окремі з них.

Найважливішими вважаємо інтереси кластероутворення *економічної системи*, яка не обмежується самим лише ринком, містить соціальний, екологічний аспект, адаптаційні механізми, міграційні процеси, безробіття, наслідки, і все це – у довгостроковій перспективі трансформаційного розвитку нелінійної системи, а тому вона (економічна система) чинить певний опір утворенню кластерів. Обґрунтуємо останнє твердження логічним та науковим шляхом. Відомим фактом в економічній науці є те, що економічна система належить до складних (нелінійних) систем, які розвиваються і змінюються хаотично. За теоріями провідних вчених, які здійснювали дослідження у цій сфері (Мальдеброт, Хакен, Петерс [13; 14; 15]), доведено, що складники такої системи (учасники) повинні володіти гнучкими

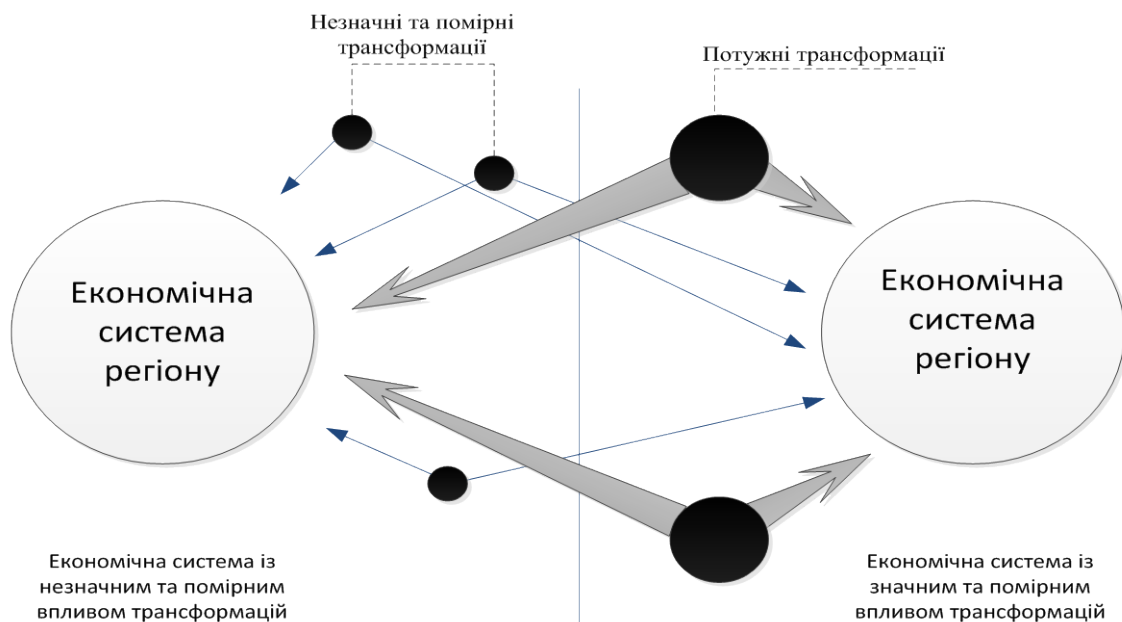

Рис. 2. Реакція економічної системи регіону на потужні трансформаційні зміни за умов активного кластероутворення

* Складено автором

методами управління та використовувати адаптивні механізми для пристосування до різних (інколи стрибкоподібних) змін. Масштаби учасників економічної системи (наприклад, розмір підприємства) безпосередньо впливають на його гнучкість та швидкість адаптивності. Процес пристосування кластера до трансформації економічної системи ускладнений взаємозалежністю його складників. У цьому ракурсі ми не робимо відмінності між регіональною, міжрегіональною та національною економічними системами, оскільки трансформації мають однаковий вплив на складники на всіх рівнях системи через їх взаємозв'язок та відкритість, відмінною є подальша реакція рівнів та складників системи. У науці також висвітлено особливості поведінки лінійних складників (упорядкованих елементів) у нелінійних системах (І. Огірко, М. Ясінський, Л. Ясінська-Дамрі) [16]. Кластер як відносно стійкий складник, оскільки ця стійкість і є однією з основних цілей формування кластера, приречений на знищення за умов різкої, стрибкоподібної економічної трансформації або ж біфуркаційного вибуху [17]. Тобто кластери підтримуються відносно стабільною економічною системою, трансформації якої не спричиняють руйнування її архітектури [18]. Інший «негативний» інтерес економічної системи полягає у зниженні її чутливості, здатності швидкого пристосування до майбутніх змін, що особливо важливо для регіонів. Кластеризована економічна система регіону постраждає значно сильніше за потужної трансформації, якщо попередніх слабких попереджень вона не відчула. Схематично цей процес подано на рис. 2.

Поряд із позитивними окремі «негативні» інтереси щодо кластероутворення має населення регіону, яке, з одного боку, отримує нові можливості для розвитку, робочі місця та нові інвестиційні ініціативи, з іншого – гальмується процес створення нових підприємств, вектори розвитку значною мірою диктуються кластером та ін.

Держава як втілювач інтересів кластероутворення зацікавлена у формуванні кластерів опосередковано, її мета – загальна ефективність розвитку ринку та економіки, і неважливо, яким чином це буде здійснено, якщо відчутно це не зашкодить її інтересам та виконанню її основних завдань (визначеним напрямом розвитку).

Місцеві органи влади переважно підтримують кластер як більш потужний і міцний складник ринку та регіональної економіки, але загалом позиція місцевої влади є пасивною і принципово від позиції держави не відрізняється. Загальна економічна ефективність – мета кластера – має бути досягнута (за порівняно короткий строк), в іншому разі інтереси місцевої влади слабнуть.

Ринки, як зацікавлені складники у кластероутворенні, мають на меті ринковий інтерес (створення нових можливостей, прискорення обігу грошових та інших ресурсів, створення нових товарів, послуг, технологічних іннова-

цій). Більшою мірою у кластероутворенні зацікавлені регіональні ринки, меншою – зовнішні та світовий. Зацікавленість ринків – непростійна, вона схильна до різких коливань і може швидко зникнути, якщо кластер не підтвердить власну ефективність у ринковому розумінні.

Внутрішні ринки сприяють кластероутворенню як новій перспективній ідеї розвитку бізнесу, можливості відродження та набуття конкурентних позицій для збиткових раніше підприємств і галузей. Волночас існують перешкоди у вигляді ринкових бар'єрів та слабкої підтримки місцевого самоврядування.

Реакція *зовнішніх ринків* на дрібні та середні кластери абсолютно нейтральна: якщо вони функціонують на ринку і можуть втриматися – це завжди позитивно, якщо ж ні – їхнє місце швидко займе інше утворення. Якщо ж ідеться про потужний кластер, з яким потрібно рахуватися суб'єктам зовнішнього ринку, то їх інтереси будуть різними. Для одних це – перспектива, для інших – конкуренція. Загалом інтереси зовнішнього ринку – у тому, щоби сприяти будь-яким утворенням (об'єднанням), які забезпечуватимуть рух інвестицій та розвиток економіки.

Зацікавленість *інститутів інфраструктури та бізнесу* у створенні кластерних об'єднань, з одного боку, зміцнюється за рахунок обслуговування більш потужних суб'єктів господарювання з позиції їх можливостей, з іншого – залежить від цілей сформування кластера і від того, чи є така ціль ринковою.

Висновки. Таким чином, кластероутворення – це можливість і загроза водночас. Інтереси щодо кластероутворення у різних суб'єктів ринкових відносин різні. Загалом формування кластерів у регіонах сприяє створенню передумов можливостей для вирішення складних завдань економічного, політичного, інформаційного характеру, але водночас ці утворення нові для вітчизняної економічної системи, особливості їх формування та розвитку недостатньо вивчені, як і не завжди підтверджується їх ефективність. Це спонукає до подальшого дослідження підходів, методів управління, особливостей організації кластерів у економіці України.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Оксенюк С.Г. Економічний кластер: поняття, сутність, структура, типи // Вісник Хмельницького національного університету 2016, № 2, Том 1, с. 182-188.
2. Портер М.Е. Від конкурентної переваги до корпоративної стратегії // Harvard Business Review, травень – червень 1987, с. 43-59.
3. Конкурентна перевага: Як досягти високого результату і забезпечити його стійкість / пер. з англ. Е. Калініної. – М.: «Паблішер», 2008 (2-е изд. – 2008). – 720 с. – ISBN 978-5-9614-0760-0.
4. Feldman V.P., Audretsch D.B. Innovation in Cities: Science based Diversity, Specialization and Localized Competition // European Economic Review. – 1999. – № 43. – P. 31-39.

5. Leamer E.E. Sources of International Comparative Advantage: Theory and Evidence // Cambridge, MIT Press, 1984.
6. Enright M. (1992). Why clusters are the way to win the game? World Link, 5 (July/August): 97-102.
7. Потенціал національної промисловості: цілі та механізми ефективного розвитку / Ю.В. Кіндзерський, М.М. Якубовський, І.О. Галиця та ін. – К.: Ін-т екон. та прогнозування НАН України, 2009. – 928 с.
8. Прямухіна Н.В. Проблеми інтеграції України та її регіонів у світовий економічний простір // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. – 2015. – Випуск 2 (12). – Том 3. – С. 26-32.
9. Фінагіна О.В. Поширення засад регіонального менеджменту: методи і напрями діагностики регіональних ринків [Електронний ресурс] / О.В. Фінагіна, Н.О. Поліщук. – Режим доступу: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukraci/economy/2010/145-132-8.pdf>
10. Голованова С.В., Авдашева С.Б., Кадочников С.М. Межфирменная кооперация: Анализ развития кластеров в России // Российский журнал менеджмента. – 2010. – Т. 8, № 1. – С. 41-66.
11. Манн Р.В. Предпосылки и особенности формирования инновационных кластеров в экономике Украины // Креативная экономика. – 2014. – № 01 (85). – С. 105-114.
12. Дубницький В.И. Интергационные процессы кластеризации и сетевых подходов в рамках трансграничного регионализма / в кн. «Трансграничное украинско-российское сотрудничество: формы, направления, перспективы»: [монография] / Под общ. ред. В.И. Дубницького, В.И. Ляшенко. – Донецк: «Юго-Восток». – 2010. – С. 74.
13. Бенуа Б. Мандельброт, Ричард Л. Хадсон. (Не)послушные рынки: фрактальная революция в финансах = The Misbehavior of Markets. – М.: «Вильямс», 2006. – С. 400.
14. Хакен Г. Синергетика. Иерархии неустойчивостей в самоорганизующихся системах и устройствах. – М.: Мир, 1985. – 424 с.
15. Петерс Э. Хаос и порядок на рынках капитала. – М.: Мир, 2000. – 333 с.
16. Огірко В., Ясінський М.Ф., Ясінська-Дамрі Л.М. Жорсткі і м'які математичні моделі та їх застосування // Наукові записки / scientific papers * 2015 / 1 (50). – С. 102-117.
17. Прямухіна Н.В. Міждисциплінарні теорії у інтерпретації процесів трансформаційної економічної системи та прогнозуванні її розвитку / Трансформаційні перетворення економічних систем: виклики сучасності. Колективна монографія. – Кондор. – 2017. – С. 44-61.
18. Прямухіна Н.В. Проблеми та перспективи розвитку регіонального ринкового простору в умовах трансформації / Монографія. Київ: «Ліра-К», 2015. – 332 с.